

Spelletjesplanologie

AUTEUR PIETER LUKKES

Gert de Roo schreef in AGORA nummer 2 (2007) het artikel 'Niet rood of groen, maar lila'. Het komt over als het verslag van een spelletje waarin alle planologische hinderlijkheden terzijde zijn geschoven. Daartoe behoort ook de alom vervelend gevonden waaromvraag. Waarom geen maatschappelijke kosten-batenanalyse gemaakt? Waarom heeft de planologische wereld nimmer iets gedaan aan de ontwikkeling van een geografische of planologische theorie van de investeringen? Waarom weten planologen zich nog steeds geen raad met het verschil tussen 'grond'

De Roo gooit alles overboord wat niet in zijn kraam te pas komt.

en 'ruimte'? Waarom die Blauwe Stad bij Winschoten? Waarom zijn juist planologische maatregelen het meest geschikt om het Noorden te 'redden'? Waarom?

In spelletjes kun je deze vragen terzijde schuiven. Gevaarlijk wordt het pas als je het spelletje aanziet voor de werkelijkheid. In de realiteit is het namelijk onverantwoord om lastige zaken te omzeilen. En dat doet De Roo, zoals uit de volgende paragraaf blijkt.

Wat er staat, staat er niet

De meeste planologen werken in of voor de overheid, en hun productie dient veelal ter voorbereiding van politieke besluitvorming. Politici hebben bovendien in de loop der tijd steeds meer de behoefte gekregen om invloed uit te oefenen op het planologisch onderzoek. Met dat doel hebben zij vooral sinds de tweede helft van de jaren zestig een vlucht naar voren gemaakt. Dat wil zeggen, zij zijn zich ook gaan bemoeien

met de allereerste stadia van het plannings- en realisatieproces. Zodoende hebben ze meer controle gekregen over de hele productieketen.

De eerste stadia van plan- en projectontwikkeling zijn (of waren) bij uitstek het werkterrein van planologen. De tussenkomst van politici heeft tot gevolg gehad dat planologen nauwer bij het politieke bedrijf werden betrokken. Politiek en wetenschap zijn echter geen natuurlijke bondgenoten, en daar waar zij botsen, wint de politiek. Weinig planologen treuren erom. Zij zijn beleidsmedewerkers en doen geen onderzoek. Deze ontwikkeling heeft hen echter wel een deel van hun onafhankelijkheid en wetenschappelijkheid gekost.

De Roo's artikel kan worden opgevat als een poging om zowel het een als het ander te ondervangen. Jammer dat hem dat niet lukt zonder ver van de alledaagse realiteit af te dwalen. De volgende voorbeelden getuigen daarvan.

De Roo verschaft zichzelf ruimte door algemeen geaccepteerde inzichten, zoals die ten aanzien van de relatie tussen stad en platteland, vestigingsplaatsvoorkeuren en menging en spreiding van functies overboord te gooien. Die zijn waardeloos voor het Noorden des Lands, dus weg ermee. Feitelijk betekent dit dat zaken die niet in zijn kraam te pas komen per definitie fout of zonder waarde zijn. Natuurlijk is dat niet waar. Op die manier maak je een einde aan de planologie als wetenschap. Of maakt de planologie nu ook al geen aanspraak meer op die status?

Het Noorden wordt armoede en achterstand toegedicht. De vraag of dat juist is, wordt niet gesteld. Evenmin trouwens of het wel nodig is om daaraan iets te doen. De Roo maakt deel uit van een door de jaren heen tamelijk onmachtig gebleken (overheids)gremium. Die onmacht veroorzaakt gevoelens van frustratie, maar is wel verklaarbaar. Zolang de planologie geen antwoord weet te geven op de in de introductie gestelde vragen, kan er vanuit deze discipline ook nooit meer dan een marginale bijdrage aan regionaal-economische ontwikkelingen worden geleverd. De vraag ligt dus voor de hand of de samenstelling van dit gremium wel op de

Gert de Roo lanceert een innovatief concept: de planologie van de contramal. Is het een verrijking van de discipline? Of blijft het bij woorden?

weinig concreet geformuleerde doelen is toegesneden. Bovendien kan men zich afvragen of het Noorden des Lands zich voor haar ontwikkeling niet veel te afhankelijk van Den Haag heeft opgesteld. Zou een bedrijfsmatige, bedrijfskundige of regiologische aanpak niet veel beter zijn? Waarom het gremium en zichzelf geen spiegel voorhouden?

In plaats hiervan suggereert De Roo een uitverkoop van ruimtelijke kwaliteiten. Hij negeert de planologische wens om werken en wonen zo dicht mogelijk bij elkaar te houden. Zijn voorkeur gaat in plaats daarvan uit naar een soort autonome ontwikkeling van het wonen, en hij verklaart vervolgens: wonen is werk. Als dat waar zou zijn, dan zou Nederland er nu ruimtelijk heel anders uitzien. De chaos zou nog aanzienlijk groter zijn.

Het platteland met zijn rust en ruimte moet worden 'opengebrouwen' en 'vermarkt' ten behoeve van draagkrachtigen van elders. Dit zijn versluisende termen voor 'consumeren' van het landschap. En consumeren betekent: verbruiken en laten verdwijnen. Waarom moeten deze kwaliteiten worden opgeofferd aan groepen rijken die prima voor zichzelf kunnen zorgen? Waarom moeten zij bovendien met gemeenschaps-geld in het zadel worden geholpen, zoals in de Blauwe Stad gebeurt? Van deze planologie van De Roo begrijp ik niets en nog minder van de wenselijkheid ervan.

De Roo spreekt over 'Living in leisure-rich areas' (Lila). Een flink deel van de door hem in het Noorden gewenste vermogenden woont reeds in zo'n omgeving. Het Lila-concept wil De Roo mendelen met de noties van de groene en rode contouren uit de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening. Contouren zijn lijnen die je op de grond kunt trekken. Vervolgens kun je voorschrijven dat bepaalde bouwactiviteiten uitsluitend verricht mogen worden binnen een door dergelijke lijnen begrensd gebied. Alles wat leeft en beweegt vertoont echter grensoverschrijdend gedrag, en alles wat binnen zo'n gebied wordt gebouwd – vooral als het hoog is en ook nog beweegt – is landschapsbepalend. Contouren zijn derhalve een exponent van de planologie van het platte vlak: een planologie met een geringe maatschappelijke relevantie. Voor Lila geldt hetzelfde.

Van alles uit het verleden wordt door De Roo van de hand gedaan, maar niet het begrip corridor, dat in de aanloop tot de Vijfde Nota een prominente rol heeft ge-

speeld. Als een soort alternatief lanceert De Roo de noties mal en contramal. Zowel de corridorbenadering als die van de mal-contramal komt erop neer dat er een tweedeling wordt aangebracht. Wat te denken van die corridors? In het Financieel Dagblad van 5 november 1998 noemde de socioloog Zijdeveld ze 'vormen van urbane ellende'. Inderdaad vormen zij verzamelaars van zaken die we niet willen: extensief grondgebruik, geringe stedelijkheid, veel verkeersbewegingen, omvangrijk landschapsverbruik, ongewenste druk op het aanpalende platteland vanwege 'urban sprawl' et cetera. Nog enkele corridors erbij

Is het wel nodig?

Is het Noorden des

Lands echt leeg,

filevrij en zielig?

en er is een tekort aan platteland om over uit te zwermen! Het ware beter geweest als De Roo ook dit begrip met de vuilnisman had meegegeven.

Meer diepgang gewenst

"Château de Loei ligt ergens in het Friese landschap. Het is een door glas ommuurd stelsel van tuinen, gangen en ruimten waar mensen voor korte of langere tijd kunnen verblijven. Weg uit de Randstad. Een verademing. Met de auto suizend over de rustige snelwegen naar het Noorden. Je stapt over in een bootje en vaart over tochten en sloten door het lege landschap naar Château de Loei." Bij het lezen van het artikel van De Roo moest ik aan deze introductie van een afstudeerproject uit Wageningen denken. Beide stukken vergeten de geografische werkelijkheid en ademen het verlangen om lege ruimten op te vullen. Bij De Roo komt daar nog bij dat hij er door planologische ingrepen sociaal-economische ontwikkelingen op gang wil brengen. Is dit wel nodig? Is het Noorden des Lands wel leeg, filevrij en zielig? Zelfs als deze vraag bevestigend wordt beantwoord, dan nog is het de vraag of planologische presentjes daarvoor een remedie vormen. Impliciet

wil De Roo heel veel collectieve ruimte als lokmiddel voor bepaalde bevolkingsgroepen gebruiken. Geheid dat dat flink wordt toegejuicht. Daar zorgen de banken, bouwers, adviseurs en andere profiterende actoren wel voor. Ook gemeenten, die bereid zijn omwille van hun groeidoelen het beste van zichzelf weg te geven, doen eraan mee. Voor het oplossen van regionale problemen is echter eerst en vooral een hechtere theoretische en methodologische basis nodig. In het leggen van die basis hebben planologen de laatste decennia veel te weinig energie gestoken. Evenals bij nogal wat vormgevers valt te bespeuren, beschouwt De Roo het Noorden te veel als een onbeschreven blad. En verder zoekt hij het te veel in terminologisch geweld.

Pieter Lukkes (Pieter.Lukkes@gmail.com) is emeritus hoogleraar geografie/regiologie van de Rijksuniversiteit Groningen.

Literatuurselectie

Hermans, W.E. & G. de Roo (2006) *Lila* en de planologie van de contramal. De ruimtelijk-economische ontwikkeling van Noord-Nederland krijgt een eigen kleur. Assen: In Boekvorm Uitgevers.
Roo, G. de (2007) Niet rood of groen, maar lila. *AGORA* 23, 2, pp. 31-34.
Feddes, Y. (2006) Spiegel voor de praktijk van alledag; Afstudeerwerk Academie van Bouwkunst, Wageningen Universiteit. *Blauwe Kamer* 3, 2006, pp. 46-47.

'Gated communities' in Vlaanderen

AUTEUR NICK SCHUERMANS

De doorgewinterde AGORA-lezer is al een tijdje getuige van de wereldwijde doorbraak van 'hekwerkwijken'. Het laatste nummer van 2005 bevatte bijvoorbeeld een minithema over dit onderwerp. Dat hekken ook bij ons aan een opmars bezig zijn, illustreerde Elfanie toe Laer twee nummers terug met haar artikel over de omheinde sprookjeskastelen van Haverleij. Hoewel er in Nederland al best veel over 'gated communities' is geschreven, bleef het in Vlaanderen tot voor kort angstvallig stil.

Aan deze stilte heeft Bart Claessens een einde gemaakt. In zijn licentiaatsverhandeling documenteert hij de opkomst van afgesloten woonprojecten in en rond Antwerpen. Hierbij gaat de man weinig of niets uit de weg. In zijn uitgebreide literatuurstudie weet hij de teksten van de postmoderne Los Angeles school samen te brengen met kritische stukken over het neoliberalisme. Zijn belezenheid in het Engels, Frans, Duits en Nederlands koppelt hij aan tijdrovend veldwerk. Op basis van interviews met gemeentebesturen en projectontwikkelaars komt Claessens tot een inventaris van eenentwintig 'gated communities' in het Antwerpse. In negen daarvan heeft hij enquêtes afgenomen.

Het relaas van deze krachttoer is samengevat in een driedelige kanjer van maar liefst driehonderd pagina's. In het eerste deel probeert Claessens door het bos van definities, concepten en typologieën de bomen te zien. Vol vuur slaagt hij erin om tientallen bestuursstudies uit de hele wereld in een nieuwe universele definitie te gieten. Concreet omt het erop neer dat we 'gated communities' volgens hem niet alleen herkennen aan muren, camera's en prikkeldraad (fortificatie), maar ook aan bewonersverenigingen ('socio-legal body') en een aanbod van collectieve goederen ('selfsupporting') op privégrond (postpubliek domein).

In het tweede deel stelt hij een analytisch model op om die vier componenten in een Vlaamse context te situeren. Hierdoor trapt Claessens niet in de val de Amerikaanse en Zuid-Afrikaanse situatie klakkeloos transponeren naar Vlaanderen. Na een analyse van recente herschalingsprocessen muleert hij drie filters die de universele

'gated community' een eigen padafhankelijke invulling geven in het Antwerpse.

In het derde deel vult Claessens deze filters concreet in. Het enthousiasme waarmee dit gebeurt, getuigt van een brede interesse en een gezonde wetenschappelijke nieuwsgierigheid. Met schijnbaar gemak wisselt Claessens bespiegelingen over de ingebakken antistedelijke mentaliteit en de opkomst van extreem-rechts af met ontledingen van de condominium wetgeving en de financiering van de gemeentekas. Zo komt hij tot de conclusie dat de trage opgang van 'gated communities' in Vlaanderen niet hoeft te verbazen. De Vlaamse planningscultuur roept de groei van afgesloten woonprojecten namelijk een halt toe. Openbare voorzieningen zijn bovendien van hoge kwaliteit, en iedereen draagt daaraan bij door hoge belastingen.

Door enkel te focussen op de sleutelrol van

De internationale voorbeelden worden gelukkig niet klakkeloos getransponeerd.

beleidsmakers en planologen onderbelicht Claessens volgens mij echter wel het belang van de ruimte. Hoewel hij zelf aangeeft hoe het concept van de geologische metafoor duidt op de afzetting van historisch-ruimtelijke lagen en de doorwerking hiervan in nieuwe ontwikkelingen, besteedt hij niet genoeg aandacht aan de wisselwerking tussen de bestaande ruimtelijke structuur en de nieuwe laag met afgesloten woonprojecten. Door hun natuurlijke groei zijn onze historische stadskernen namelijk veel aantrekkelijker dan de modernistische 'central business districts' van Los Angeles en Johannesburg. Nieuwe suburbane verkavelingen komen bij ons bovendien niet tot stand op gigantische braakliggende

percelen, maar binnen een netwerk van historisch gegroeide versnipperde dorpskernen. Voor afgesloten woonprojecten van duizenden hectares is daardoor simpelweg geen plaats.

Dat Claessens de Antwerpse dramaturgische stad dood noemt, lijkt me dan ook wat voorbarig. Van de socio-ruimtelijke configuratie die hij de opdelende stad noemt, is de 'gated community' naar zijn mening het meest markante onderdeel. De opdelende stad bestaat uit een reeks onderling verbonden monoculturele wrijvingsloze enclaves van kantoorparken, winkelcentra en plaza's. Terwijl hij er elders in zijn eindverhandeling bijzonder goed in slaagt om een onderscheid te maken tussen de Zuid-Afrikaanse en Amerikaanse context en de Vlaamse, neigt hij hier iets te vaak naar reproductie van internationale literatuur zonder een sluitende bewijsvoering. Het grootste deel van zijn eigen enquêtes zal hij namelijk pas verwerken in een scriptie voor een aanvullende master in ruimtelijke planning. Als hij het hierbij opnieuw klaarspeelt om innovatief veldwerk en kritische lectuur te vertalen in een mix van leesbare teksten en verhelderende figuren, is ook dat werk ongetwijfeld het lezen waard. Een aanrader!

Claessens, B. (2006) Een stadsgeografische analyse van 'gated communities'. Effectuering van een analytisch model in de Vlaamse context, regio Antwerpen. Universiteit Gent, Faculteit Wetenschappen, Geografie.

Meer over het onderwerp 'gated communities' in AGORA is te vinden op <www.agoraweb.nl>.